

Ronde 6

Tine De Koninck
 Universiteit Antwerpen
 Contact: tine.dekoninck@uantwerpen.be

't Is (ook) vrouwenwerk. Oude Nederlandse literatuur vanuit een vrouwelijk perspectief

1. Inleiding

De meeste leerlingen maken in de lessen Nederlands kennis met ridderliteratuur en ook het dierenepos *Van den vos Reynaerde*, de rederijkerslyriek of het werk van Joost van den Vondel passeren wel eens de revue. De middeleeuwen en vroegmoderne tijd herbergen echter een veel grotere schat aan literaire teksten in de meest diverse genres. De vrouwelijke auteurs die de vroegmoderne tijd rijk was, blijven vaker in de schaduw staan van hun mannelijke (canonieke) collega's.

Tijdens de workshop op de HSN-conferentie wordt een lessenreeks voorgesteld waarin een aantal canonieke mannelijke auteurs en teksten uit de periode 1300-1800 en hun vrouwelijke tegenhangers de revue passeren. Zo wordt de overbekende dichter Hendrik van Veldeke uit het Maas-Rijngebied naast de fascinerende middeleeuwse Brabantse mystica Hadewijch geplaatst, worden refreinen van de Brugse rederijker Anthonis de Roovere en de Antwerpse Anna Bijns besproken, komen zowel vader Roemer Visscher als zijn dochter Anna aan bod in een les over emblematiek en wordt naast de grote Joost van den Vondel ook de Amsterdamse toneelschrijfster Catharina Questiers voor het voetlicht gebracht.

2. Hendrik van Veldeke en Hadewijch

Twee fascinerende figuren in de Middelnederlandse letterkunde zijn de in de buurt van Hasselt geboren dichter Hendrik van Veldeke (ca. 1150-1186) en de Brabantse mystica Hadewijch (dertiende eeuw). Van Veldeke staat bekend om zijn liefdespoëzie in het typisch Maas-Rijnlandse dialect, waarin hij de wereldlijke, hoofse liefde bezong, maar er tegelijkertijd ook de draak mee stak en het ideaalbeeld van die verlangende, maar vaak onvervulde liefde doorprikte. Ook Hadewijch, vooral bekend vanwege haar *Strofische Gedichten* en *Brieven* gericht aan haar *mulieres religiosae*, gebruikte elementen uit de hoofse minnelyriek. Ze schreef echter een volledig nieuwe soort poëzie met een geheel eigen boodschap, die niet de wereldlijke maar de goddelijke liefde bezingt. En die mystieke liefde, het verlangen van de mens om op aarde al één te worden met God,

is minstens even onbereikbaar als de ideale vrouw waarover de troubadours en minnezangers zoals Van Veldeke in de hoge middeleeuwen schrijven en zingen.

Het werk van beide auteurs vormt gedroomd studiemateriaal om met leerlingen in gesprek te gaan over de vorm, inhoud en topoi van hun gedichten, de verschillende boodschap die ze uitdragen, de functie van hun lyriek en het geïntendeerde publiek.

3. Anthonis de Roovere en Anna Bijns

Als Anthonis de Roovere (1430-1482) de “prins der rederijkers” wordt genoemd, zou Anna Bijns zomaar even de titel van “prinsesse der rederijkers” kunnen krijgen. De rederijderskamers speelden een cruciale rol in het literaire leven van de laatmiddeleeuwse steden in de Nederlanden. De Roovere was in de vijftiende eeuw actief in de Brugse rederijderskamer *De Heilige Geest* en schreef tientallen gedichten en toneelstukken, waaronder vooral veel rondelen en refrèinen, typische rederijdersgedichten met een strikt vastgelegde structuur. Uit zijn dichtwerk blijkt een kritische blik voor de maatschappij in zijn tijd, hoewel hij dat steeds met een laag humor doorspekte. Ook in de poëzie van de Antwerpse Anna Bijns weerklinkt stevig wat maatschappijkritiek, zij het dan vooral op godsdienstig en moralistisch gebied. Bijns was de dochter van een Antwerpse rederijker, waardoor ze de passie voor de dichtkunst met de paplepel meekreeg. Ook al schreef ze onder meer veel refrèinen in de typische rederijdersstijl, toch zou ze nooit deel uitmaken van een rederijderskamer vanwege haar vrouw-zijn. Ze verdiende de kost als lerares en bleef haar hele leven ongehuwd. Dat belette haar echter niet om het huwelijk in al zijn facetten op de korrel te nemen. Daarnaast bekritiseerde ze als overtuigd katholiek ook de lutherse kerk.

4. Roemer Visscher en Anna Roemer Visscher

Roemer Visscher (1547-1620) was als lid van de Amsterdamse rederijderskamer *De Eglantier* een groot liefhebber van de Nederlandse literatuur. Die passie gaf hij ook mee aan zijn dochters Anna en Maria Tesselschade Visscher, die zich net als hij bekwaamden in de dichtkunst. Vader Roemer Visscher stond vooral bekend om zijn emblemen. De emblematiek is een literair genre dat in de zeventiende eeuw helemaal tot ontplooiing kwam, en woord en beeld combineerde: een afbeelding (*pictura*), een korte tekst (*motto*) en een langere tekst, in proza of poëzie (*subscriptio*) vormen één geheel en bevatten een dieperliggende boodschap. Zijn bekendste bundel is *Sinnepoppen* (1614), die hij pas op 67-jarige leeftijd publiceerde.

Als vrouwen maakten Anna en Maria Tesselschade uiteraard geen deel uit van een rederijderskamer, maar beiden groeiden op in een bevoorrechte en stimulerende omgeving, en maakten al op jonge leeftijd kennis met literaire beroemdheden uit de Gouden Eeuw als Pieter Cornelisz. Hooft, Joost van den Vondel, Constantijn Huygens en Jacob Cats. Beiden ontwikkelden hun literaire vaardigheden. Zo verzorgde Anna na de dood

van haar vader een uitgave met een eigen bewerking van de *Sinnepoppen*, schreef ze een twintigtal gedichten en correspondeerde ze, net als haar jongere zus, met geleerden uit haar eigen tijd, zoals Constantijn Huygens. Anna en Maria Tesselschade werden geroemd om hun intelligentie en kunstzinnige talent, en vormden tijdens en ook nog ver na hun tijd een belangrijke inspiratiebron voor vrouwen die de ambitie hadden om deel te nemen aan het intellectuele en literaire leven.

5. Joost van den Vondel en Catharina Questiers

Joost van den Vondel (1587-1679) was zonder meer de beroemdste Nederlandse auteur uit de zeventiende eeuw. Hij liet een omvangrijk oeuvre na met emblemen, gedichten, liederen, toneelstukken en ander literair werk, en liet het ook niet na regelmatig tegen schenen te schoppen en via zijn werk wantoestanden aan de kaak te stellen. Het bekendst is hij voor zijn tragedies, waarvan *Lucifer* (1653), *Jephta* (1659) en vooral *Gysbrecht van Aemstel* (1637) – dat werd opgevoerd als openingsstuk van de Amsterdamse schouwburg – de bekendste zijn. Niet ver van de zijdedijk die Joost van den Vondel in Amsterdam openhield, groeide Catharina Questiers op. Haar leven vertoont heel wat overeenkomsten met dat van de grote Van den Vondel, want beide families waren katholiek en afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden. Belangrijker is dat ook Catharina Questiers actief was als schrijfster. Meer nog, ze maakte faam als één van de eerste toneelschrijvers in de Nederlandse Republiek. Ook van haar werd een stuk gebruikt voor de feestelijke (her)opening van de Amsterdamse Schouwburg in 1663, met name *d'Ondanckbare Fulvius en trouwe Octavia*, een vertaling van een Spaanse komedie. Ze groeide op in een rijk gezin dat zich volop aan de literatuur wijdde. Questiers slaagde erin om als één van de eerste vrouwelijke auteurs haar werk gepubliceerd te krijgen. Ook Vondel bewonderde haar. Hij noemde haar “de twee Sappho”, een verwijzing naar de bekendste lyrische dichteres uit het oude Griekenland.

Referenties

Besanger, I. & R. Hamelink (host) (2020). ‘Vondel was een vrouw’. *Theater Kwast* (audio podcast). Online raadpleegbaar op: <http://www.theaterkwast.nl>.

Literatuurgeschiedenis.org. Online raadpleegbaar op: <https://www.literatuurgeschiedenis.org>.

Porteman, K. & M.B. Smits-Veldt (2008). *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam: Bakker.

Schenkeveld-van der Dussen, R., K. Porteman, L. van Gemert & P. Couttenier (red.) (1997). *Met en zonder lauwerkrans. schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850: van Anna Bijns tot Elise van Calcar*. Amsterdam: University Press.

Slings, H. (2007). ‘Het waarom en hoe van het historisch literatuuronderwijs’. In: H.

Goosen (red). *Forum of arena. Opvattingen over literatuuronderwijs. Een stand van zaken in 2007 VON-cahier 1*. Online raadpleegbaar op: <http://taalunieversum.org/inhoud/von-cahier-1>.
